

MEMDUH ŞEVKET ESENDAL VE F. SCOTT FITZGERALD ÖYKÜLERİNDE SOSYAL KAYGILAR*

GÜLŞEN TORUSDAĞ

Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Dilbilim Bölümü,

gtorosdag24@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-4323-7097

DOI NR. : 10.5281/zenodo.14480843

ÖZ

Yaşam, iki veya daha fazla organizma ya da mekanizmanın karşılıklı olarak birbirlerini etkilemelerinde kullanılan her yola, sözlü ya da yazılı bilgi alışverişine dayanan bir iletişim işlemidir. İletişim her zaman eş zamanlı ve aynı bağlamda gerçekleşmeyebilir. Örneğin yazarlar, araya yüzyıllar girse de okurlarıyla, metinleri aracılığıyla, bilgi alışverişi halindedir. İletişim aracı olarak öyküler, gerçek ya da gerçeğe uygun olay ve durumların verilmek istenen mesaj ya da mesajlara uygun bir biçimde kurgulanıp ayrıntıya girilmeden anlatıldığı yazınsal türlerdir. Öyküler, hem eserin ortaya çıktığı dönemin ruhunu hem de eser sahibinin dünya görüşünü, değer yargılarını, iç dünyasını, dış dünyayı anlamlandırma biçimini, sunduğu kurmaca dünyanın gerçekle nasıl bir ilişki içerisinde olduğunu, kaygılarını yansıtır. Düşündüren, duygulandıran, toplumsal, politik ve tarihsel mesajları olan, diğer yazınsal metinler gibi ait oldukları toplumun kültürü içinde özel bir yeri olan eserlerdir. Öyküleriyle yazın dünyasında yer etmiş yazarlardan Memduh Şevket Esendal (1884-1952) ve F. Scott Fitzgerald (1896-1940) aynı dönemde yaşamış, benzer kaygıları öykülerinde yansıtmış yazarlardır. İki yazar da öyküleriyle dönemin kadınına buna bağlı olarak

toplumda ortaya çıkan bozulmayı anlatmaya çalışmışlardır. Esendal, eski dönemin kadın tiplmesi ile batılılaşmanın etkisi altında ortaya çıkan yeni kadın tiplmesini karşılaştırırken kadınların nasıl olmalarına yönelik kişisel fikirlerini dile getirmiştir. Fitzgerald ise öykülerinde sürekli olarak uçar, paraya önem veren, ahlaken zayıf kadın tiplerini ele alırken sosyal yapıdaki olumsuz değişimleri vurgulamıştır. Bu çalışma, Esendal'ın *Kızımız*, Fitzgerald'ın *Winter Dreams (Kış Düşleri)* adlı öykülerinden hareketle, benzer konuları ele aldıkları öykülerle de destekleyerek, iki yazarın sosyal kaygılarını tespit ederken aynı dönemin iki farklı toplumunun sosyal panoramasını yansıtmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: öykü, sosyal kaygılar, *Kızımız*, Memduh Şevket Esendal, *Winter Dreams (Kış Düşleri)*, F. Scott Fitzgerald.

ABSTRACT

The reality called life is a communication process based on every way by which two or more organisms or mechanisms interact with each other, on the exchange of verbal or written information. Communication may not always occur simultaneously and in the same context. For example, even centuries

* Bu çalışma, Gülşen Torusdağ'ın F. SCOTT FITZGERALD'IN ÖYKÜLERİNDE KADIN: "BERNICE BOBS HER HAIR", "MAY DAY", "WINTER DREAMS", VE "THE RICH BOY" başlıklı yüksek lisans ve "MEMDUH ŞEVKET ESENDAL'IN ÖYKÜLERİNE METİNDİLBİLİMSEL BİR YAKLAŞIM" başlıklı doktora tezlerinden üretilen ve 20-22 Eylül 2024 tarihlerinde Ankara'da gerçekleşen, 1th International Literature, Language and Educational Research Symposium'unda sunulan "Dönemdaş iki yazar Memduh Şevket Esendal ve F. Scott Fitzgerald öykülerinde sosyal kaygılar" başlıklı bildiriden genişletilmiştir.

later, writers continue to exchange information with their readers through their texts. As a means of communication, stories are literary genres in which real or real-like events and situations are narrated without going into detail and constructed in a way that suits the message or messages that are intended to be given. Stories reflect both the spirit of the period in which the work was created and the author's worldview, value judgments, inner world, the way s/he makes sense of the outside world, how the fictional world s/he presents relates to reality, and her/his concerns. They are works that are thought-provoking, emotional, have social, political and historical messages, and, like other literary texts, have a special place in the culture of the society to which they belong. Memduh Şevket Esendal (1884-1952) and F. Scott Fitzgerald (1896-1940), who have left their mark on the literary world with their stories, are writers who lived in the same period and reflected similar concerns in their stories. Both writers tried to describe the deterioration experienced by women of the period, and therefore in society in their stories. While comparing the female stereotypes of the old period with the new female stereotypes that emerged under the influence of westernization, Esendal expresses her personal ideas about how women should be. Fitzgerald, on the other hand, constantly depicts frivolous, money-oriented, and morally weak women in his stories, while emphasizing the negative changes in the social structure. This study aims to reflect the social panorama of two different societies of the same period while determining the social concerns of the two writers, by starting from *Kızımız* by Esendal and *Winter Dreams* by Fitzgerald, and supporting them with stories that deal with similar subjects.

Keywords: story, social concerns, *Kızımız*, Memduh Şevket Esendal, *Winter Dreams*, F. Scott Fitzgerald.

1. GİRİŞ

Yaşam, 'bilgi alışverişi' üzerine dayalı bir iletişim işlemidir. Yazarlar, sosyal kaygıları olan, okurlarıyla metinleri aracılığıyla bilgi alışverişi halinde olan ve sosyal yapıyı şekillendirebilen insanlardır.

Esendal, düzenli bir eğitim hayatına sahip olmamışsa da kendini iyi yetiştirmiş bir yazardır. Yakın dönem Türk siyasi tarihinde adı sık sık duyulmuş bir politikacı, başarılı bir dış işleri temsilcisi, tarih öğretmeni, ressam ve güçlü bir yazardır. Hayatının on yedi yıllık dönemini kapsayan yurt dışı görevlerinde kendi kendine Fransızca, Rusça, Farsça ve bu dillerin edebiyat ve kültürlerini öğrenmiştir (Esendal, 2010: 13). Esendal'ın Bakü temsilciliği yazarın edebiyat dünyasına katılmasında bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde Rusça öğrenen yazar, Rus edebiyatı ile yakından ilgilenmiş ve hepsinden önemlisi, bundan sonra yazacağı öykülerinin yapısını derinden etkileyecek olan Anton Çehov'u tanıma fırsatı bulmuştur. Bu dönem, Türk edebiyatını Maupassant tarzından Çehov tarzına yönelten öykülerine zemin hazırlamıştır (Çetişli, 2012: 242).

Pek çok sanatçı gibi değeri ölümünden sonra anlaşılmiş olan yazarın yazdığı öykü sayısı kaynaklara göre farklılık gösterse de Çetişli (2012: 43-45), Esendal'ın hayatı boyunca kaleme aldığı öykü sayısının, tekrar ve yarım kalmış olanlarla birlikte, üç yüzü aştığını bunun da yazarın bütün gücünü öykü türü üzerinde yoğunlaştırdığı gerçeğine işaret ettiğini söyler. Çocuklarına düşkün, eğitime önem veren bir baba olduğu kitap halinde yayınlanmış olan *Kızımıza Mektuplar* ve *Oğullarıma Mektuplar* adlı eserlerinden anlaşılmalıdır zira çocuklarına mektupları aracılığı ile kendi bilgilerini, dünya görüşünü, inanç ve fikirlerini aktarmaya çalışmış bir babadır (Çetişli, 2012: 46-47). Öykülerinden anlaşıldığı üzere, Esendal, sosyal kaygıları olan bir yazardır.

Modern Amerikan yazarlarının en popülerlerinden F. Scott Fitzgerald, I. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra başlayan ve kendi ismiyle özdeşleşmiş olan Caz Dönemi'nde ortaya çıkmış bir yazardır. İlk romanı *This Side of Paradise*'in yayınlanmasıyla yirmi üç yaşında üne ve paraya kavuşan Fitzgerald'ın bu eseri yaşadığı dönemi anlatan sosyal bir belge olarak kabul edilir. Fitzgerald romanlarıyla olduğu kadar kısa öyküleriyle de "Tarihteki en büyük, en

süslü eğlence” (Pearce, 1995: 7) diye betimlediği, Amerika’da ‘Caz Dönemi’, ‘Aşırılıklar Dönemi’, ‘Gürleyen 1920’ler’ gibi çeşitli adlar verilen Caz Dönemi’nin özelliklerini ortaya koymuştur. Afro-Amerikan müzik türü olan caz müziği ortaya çıktığı döneme adını vermiştir. Caz Dönemi diye adlandırılan 1920’ler, caz müziğinin popülaritesinin zirveye ulaştığı dönemdir.

I. Dünya Savaşı’ndan sonra ekonomik anlamda çok iyi bir duruma gelen Amerika’da, özellikle doğu bölgesinde, insanlar eğlencelerine bol para harcayacak kadar zengin olmuşlardır. Caz müziği, zengin ve tanınmış insanların düzenlediği partilerde çalınan tek müzik haline gelmiştir. Bu dönemde insanlar bu müziği icra eden orkestralar eşliğinde çılgınlar gibi dans etmişlerdir. Yasak olduğu halde el altından satılan içkileri, yine bu dönemde aşırı bir şekilde tüketmişlerdir. Caz Dönemi, kısa etekler giyen, makyaj yapan, sigara ve içki içen genç kadınların davranışlarıyla sembolleşmiştir. Fitzgerald’a göre, caz kelimesi önce seksi, daha sonra dansı, daha sonra da müziği ifade etmektedir (1996: 6). Birçok eleştirmen, eserlerinin Fitzgerald’ın yaşamını yansıttığı konusunda hemfikirdir. Eserlerindeki kadınların, çoğunlukla büyük aşklar yaşadığı kadınları temsil ettiği gerçeğinden hareketle eserleri incelenirken yaşamının da ele alınması gereklidir. Fitzgerald, üniversite öğrenimlerini yarıda bırakarak inançları uğruna, I. Dünya Savaşı’na katılan ve savaşın aslında bazı çıkar çevreleri tarafından düzenlenmiş bir oyun olduğunu anlayarak hayal kırıklığına uğrayan bir grup genç yazarın oluşturduğu, Yitik Kuşak (Lost Generation) diye anılan edebiyat akımıyla adını duyurmuştur.

Yazar, savaş sonrası Amerikan toplumunda yaşanan değişimleri, başıboşlukları, savaş sonrası gençliğin eski geleneklere başkaldırısının sembolü haline gelen, eğlenme adına çılgınca dans etmelerini, sorumsuzca yaşayışlarını, giyim kuşamlarındaki değişiklikleri eserleriyle çağdaş yazarlardan çok daha iyi aktarmıştır. Fitzgerald içinde yaşadığı dünyayı hem yermiş hem de o döneme özgü bir

yaşam sürmüştür. Amerikan Düşü’nün peşine düşmüş insanların yaşam tarzını, düşü gerçekleştirmek için baş vurulan illegal yolların kabul görür hale gelişini, geleneklere meydan okuyan, bir partiden öbürüne koşarak caz müziği eşliğinde dans eden gençliğin başıboşluğunu, toplumda değişen değer yargılarını, ahlaki gevşekliği, kısacası Amerikalıların yaşam tarzını roman ve öykülerinde öylesine ciddi ve gerçekçi bir biçimde ele almıştır ki isminin Caz Dönemi ile özdeşleşmesi kaçınılmaz olmuştur. Hook’un deyişiyle, “O, sadece Caz Dönemi Amerika’sını icat etmedi aynı zamanda onu yaşadı.” (Hook, 1972: 8)

Fitzgerald’a göre, “Amerika, tarihteki en büyük ve en süslü eğlencesini yaşıyordu ve bunun hakkında anlatılacak çok şey vardı.” (1996: 80) Cowley’e göre ise, “Tarihteki bu en süslü eğlence, ahlaki bir isyandı ve bu isyanın altında da toplumsal bir değişim vardı. 1920’ler, hakimiyet kaybeden Protestan kiliseleriyle, püritenizmin saldırıya uğradığı bir dönemdi.” (Fitzgerald, 1951: x)

2. ESENDAL VE KIZIMIZ

Kızımız öyküsü Esendal’ın *Mendil Altında* öykü koleksiyonunda yer alır. Öykü, ‘kız, güvey, abla, enişte, dayı’ kişileri ile, ‘okumak/ders çalışmak, kadın, töre, dans, sinema, kumar, boyanmak, moda, İstanbul, Ankara, terbiye’ gibi anahtar sözcüklerle şekillenmiştir. ‘Kendini yetiştirme, çocuk yetiştirme/eğitim, yaşam tarzı/batılılaşma ve değişim’ motiflerinin yer aldığı öykü kısaca özetlenebilir:

Yeğenin evlendiği gençle tanışan öykü kişisi dayı, damadı bilgi olarak biraz yetersiz bulur. Gazetede çalışan, roman, hikâye yazan ya da Fransızcadan çeviriler yapan damadın yazılarını okuyan dayı, yeğenine, eşinin okuyup kendisini yetiştirmesi gerektiğini söyler. Yeğenin büyük bir tepkisiyle karşılaşır. Çünkü yeğen eşinin akşamları ders çalışmasından rahatsızdır. O, gezip eğlenmek, sinemaya gitmek,

dans etmekten hoşlanan bir kızdır. Kızın annesi de kızı desteklemektedir. O da hala okuyan ve bu yüzden kendisini ihmal ettiğini düşündüğü eşinden şikâyet etmektedir.

Kız, hemen her gün, süslenip eşiyile danslı eğlencelere, sinemaya, annesi de arkadaşlarıyla kumar oynamaya gider. Kızın eşi yine danslı bir eğlence sırasında Perihan adında bir kadınla tanışır. Eşini terk eder. Daha sonra pişman olur ve eşine geri döner. İstanbul'daki yaşam tarzının kendine ve eşine zarar verdiğini fark eden kız Ankara'ya yerleşmek ister. Dayısından eşi için Ankara'da bir iş bulmasını ister. Dayı, Ankara'ya yerleşen yeğenin İstanbul'daki çevresi gibi bir çevreye dahil olacağından, yine kocasını alıp danslara götüreceğinden korkar fakat korkulan olmaz. Kız Ankara'da, Halkevlerinde gönüllü çalışan, düzenli bir ev hanımı olur. Ankara'da geçen üç ay kızı tamamen değiştirmez, yine süslenip, abartılı makyaj yapıp eşiyile sinemaya gider ama dayı, Ankara'nın, ne zaman yeğenini tamamen değiştirip temiz yüzlü Anadolu kadınları arasına karıştıracağına merakı ve umudu içindedir.

“Her öykünün derin yapısında yazarının değer yargıları, yaşama bakış açısı ve ideolojisi yatmaktadır. Yazarın bu bakış açısını ve değer yargılarını oluşturan etkenler ise, onun içinde yaşadığı toplumun sahip olduğu düşünsel akımlar ve inanç dizileridir. Bunlar öykünün derin yapısında kimi anlam dizgeleri ve kavramsal yapılar oluştururlar.” (Erden, 2001: 82). *Kızımız*'da derin yapıdaki anlamlara ulaşmayı sağlayan, konunun en özlü biçimde ifade edildiği kızın, “Okumasın diye ben kitapları saklıyorum, siz de okusun diye kışkı atıyorsunuz!” tümcesi, annesinin, “Kızı boşuna sinirlendirmişsin” dedi, okumakla olsaydı enişten olurdu.” (Kızımız), (Esendal, 2012: 134) tümcesi, kız ve annesinin okumanın, kendini yetiştirmenin öneminden habersiz olduklarının sezdirildiği konu tümceleridir. Dayı'nın “Ablam gençliğinde, o yılların töresince, evin çok işlerini görür, dikişini dikerdi. Yemeğin en iyisini de pişirir. Tavla, kâğıt oyunlarını bilmezdi. Tütün içilen odadan da kaçardı. Şimdi iş görmüyor,

kızına da gördürmüyor. Yeni yaşayışımızı sindirememiş olan ablam işten kaçtı, kızını da kaçırdı. “Erkekler yaparlar olur da kadınlar niçin yapmazlar?” diye yeni bir terbiye yolu tutturdu.” (Kızımız), (Esendal, 2012: 135) tümceleri, ablanın gençliği ile şimdinin karşılaştırıldığı, kadının değişen dünya görüşünün, yaşam biçimindeki bozulmaların ifade edildiği konu tümceleridir.

Yazar bu öyküde, öykü kişilerinden kız ve onun annesi nezdinde, kadınlarda buna bağlı olarak toplumda ortaya çıkan olumsuz değişimleri kendi hayatından bir kesit anlatıyormuşçasına, son derece sade tümcelerle anlatmış aynı zamanda içinde yaşadığı dönemin sosyal yapısı ile ilgili bilgi vermiştir:

(Ablam) *Cıgarayı da hiç söndürmüyor. Kumar için de can veriyor. Her gün yahut iki günde bir ya bizde ya komşularda bir yerde poker oynanıyor. Yenilirse kızıyor. Baş tutuyor, komşu doktorun hizmetçisini çağırıp ensesini ovduruyor. İşsizliğin, kadınları ne kadar yorup üzüntülere düşürdüğünü gelin bizim evde görün!...* (Kızımız), (Esendal, 2012: 135).

Öyküde güvey, roman, hikâye yazar, ya da Fransızcadan çeviriler yapan, az okuyan ama bilmediğinin farkında olan, biraz okur, dinler, düşünür, arar, biraz kitap karıştırırsa yetişebilecek biri olarak tanıtılır. ‘Kızımız’ diye anılan eşi ise eşinin akşamlarını okuyarak geçirmesine karşı çıkan, gezip eğlenmeyi, sinemaya gitmeyi, gece geç vakitlere kadar dans etmeyi seven, aşırı makyaj yapan, annesi iyi yetiştiremediği için, ev işi yapmayan bir kadın olarak betimlenir. Kadın yaşamındaki bozulmanın erkeği de etkilediği, erkeği acımacak hale getirdiği; kadının sosyal yapıyı şekillendiren temel unsur olduğu sezdirilir:

Bu güvey, bizim kızımıza varıncaya kadar dans etmek bilmezmiş. Karısı ona öğretmiş. Şimdi çoklarından iyi dans ediyor, bunu da karısının verdiği derslere borçlu bulunuyormuş... Kocasına baktım, yorgun ve uykusuz gibi görünüyor. Acidım. (Kızımız), (Esendal, 2012: 136).

Esendal, eski dönemin kadın tiplmesiyle ile batılılaşmanın etkisiyle ortaya çıkan yeni kadın tiplmesini karşılaştırırken kadınların nasıl olmaları gerektiğine dair kişisel fikirlerini dile getirmiştir. Öykü, ben öyküsel bir anlatıcı ile aktarıldığı ve yazarın hayatından kesitler sunduğu için otobiyografik bir öykü özelliği taşımaktadır.

Onlar gidince ablam telefona yanaştı, kumar arkadaşları ile toplanacakları yeri kararlaştırdılar. Gece ablam dörtte gelmiş, kız da üçte! Kız sinemada bir arkadaşına rast gelmiş, onlara gitmişler, gramofonu kurup saat üçe kadar dans etmiş, eğlenmişler. “Dün gece Berin, hep bununla dans etti. İlhan çatladı, çıldırdı; hep gramofonu bozacak oldu. Gülmekten kırıldık.” “Bu İlhan kim? ... Bu, Berin’in arkadaşı imiş. Daha doğrusunu isterseniz “Şoz” demek, “gözdesi” yahut “oynaşı” gibi bir şey. “Yavuklu”nun daha biraz uzağı. Bizim güveyin, düğünde giydiği frak eğreti imiş. Şimdi kızımız ona bir frak takımı yaptıracak. Sonra kız şapkacıya uğrayacak, oğlan da işine gidecek. Gece de Feriha’lara gidecekler. Ablama gelince, o gece kırk lirasını almışlar (Kızımız), (Esendal, 2012: 136-137).

Örnek tümcelerde de görüldüğü gibi, Fransızcada ‘şey’ anlamına gelen ‘şoz (chose)’ gibi sözcük kullanımları ve ‘frak, şapka giymek’ Paris modasının ülkemizdeki yansımalarıdır. ‘Kumar oynamak, gece, geç vakitlere kadar dans etmek, sinemaya gitmek’ dönemin sosyal eğlence aracı olarak vurgulanmakta ancak yazarın bütün bunları onaylamadığı “İşsizliğin, kadınları ne kadar yorup üzüntülere düşürdüğünü gelin bizim evde görün!” tümcesinden çıkarılmaktadır. Bir dönemin sosyal panoramasına ışık tutan öykünün yüzey yapısında da derin yapısında da Esendal’ın dünya görüşü, değer yargıları ve ideolojisini yakalayabilmek mümkündür. Yazar, yeğeni ve ablası şahsında Türk kadınında yaşanan değişimleri, bozulmaları yine Paris modasının, kadınların sosyal yaşamındaki yansımaları olan aşırı boyanmak, şapka takmak vurgulamalarıyla dile getirir:

“Bununla beraber, bu geçen üç ayın bu kıızı büsbütün değiştirdiğini söyleyemem. Kız gene eskisi gibi boyanır. Gene tırnakları tavuk tırnağı kadar uzundur. Gene başına, suratını küçülten ve göze batacak kadar biçimsiz bir şapka giyer. Ankara sinemalarında onu görmüş olacaksınız. Saçları, o kalın altın bilezikler gibi yaldız sarısına boyalıdır. Suratının allığı, aklığı bolca sürülmüş ve üstünde çalışılmıştır. Kirpikleri rimelli, kaşlar kaytandır. Dudakları, giydiğine göre ya vişne şurubu kırmızısı yahut narçiçeği alı.” (Kızımız), (Esendal, 2012: 145)

Bakalım daha kaç ay sonra Ankara bizim kızın suratını silip yurdumuzun temiz yüzlü kadınları arasına karıştıracak! (2012: 145) sonuç tümcesi ise, öyküdeki temel izleği, yazarın metin aracılığı ile vermek istediği mesajı desteklemektedir.

Esendal’ın, *İki Ziyaret* adlı öyküsünde yine Nadir Hanım’ın kızını betimlerken kullandığı “... Yüzü biraz daha pudralı, dudakları biraz daha boyalı...” (2012: 50) ifadesi ya da kızın iyi terzi bulamadığından yakındığı “Gülseren Hanım’ın Hilal-i Ahmerlikleri Paris’e yazıldı. Elbette onların makastarları başka ama ne olsa noksan oluyor. İnsan Paris’e kendi gidip diktirmeli.” (2012: 50-51) şeklindeki ifadeleri, annesinin “Ben maron tuvaletimi diktireyim dedim, (kızına sorarak) neydi o Yahudi madamının adı?” gibi ifadeleri, maron, madam gibi sözcükler; *Kızımız* öyküsünde kızın kullandığı şoz ya da frak gibi sözcükler Fransız modasının, Fransızcanın sosyal yapı üzerindeki etkisini sezdirenen vurgulamalardır.

Aynı öyküde Nadir Hanım ziyarete gittikleri evde çocuklarının güzel dans ettiğini göstermek ister. Bir gramofon bulunur. “... iki plak geldi. Sevim Hanım çarliston istiyordu, gelen plakların ikisi de fokstrot imiş. Sala Bey fokstrotla çarliston da yapılacağını söyledi.” (2012: 57) tümcelerinden, bu dönemde dans etmenin önemli bir sosyal eğlence aracı olduğunu çıkarmak mümkündür.

‘Kumar oynamak, sabahlara kadar dans etmek, frak, şapka giymek’ aslında Türk

geleneğinde yer almayan kavramlardır. Türk insanı modernleşmeyi batı toplumlarının kültürünü örnek almak olarak görmüştür. Yazar bu öyküsünde, İstanbul'u sosyal bozulmuşluğun, yozlaşmanın sembolü bir mekân olarak verirken Ankara'yı temiz Anadolu insanını barındıran, bireysel ve sosyal düzelenin sembolü bir mekân olarak vermektedir. Jean Pickering'in de ifade ettiği gibi, kısa öykü ile Freud'un yaklaşık olarak aynı zamanda ortaya çıkışı tesadüf değildir. Psikanaliz, içerikte olduğu gibi yapı üzerinde de iz bırakmıştır. Yani kısa öykünün açığa çıkması psikanalize tabi tutulan hastanın açığa çıkması gibi değerlendirilir. Psikanaliz ve Freudyen prensiplerin Batı kültürü içindeki yayılması sembolik modu teşvik etmiştir. Kısa öyküdeki bir karakterin belli bir andaki sadece esas, kalıcı özelliklerini sunma gereği, öyküdeki bağlamın büyük ölçüde okuyucunun neyi temin edebileceğine dayandığı anlamına gelir. Tipik olarak bu bağlam anırtırma ya da mecaz gibi çeşitli türde önermelerle çağrıştırılır. Bu nedenle kısa öykü çok fazla sembolik olma eğilimindedir. (Pickering, 2004: 117).

3. FITZGERALD VE WINTER DREAMS

Fitzgerald'ın en iyi iki romanı ve düzinelerce kısa öyküsünün konuları, eserlerinde betimlediği kadın tipleri, gerçek yaşamında iki kıza karşı duyduğu derin aşk üzerine kurgulanmıştır: Ginevra King ve Zelda Sayre. Bryant Mangum'a göre, Fitzgerald'ın "Çok büyük bir sıkıntı ve duyarsızlıkla beni terk ederek bitirdi." dediği zengin Ginevra King'le aşk ilişkisi ve ilk romanı yayınlanmadan önce yeterince ünlü ve zengin olmadığı için nişanı bozan Zelda Sayre ile ilişkisinden edindiği tecrübelerden ortaya çıkan konu ve temalar, ayrıca zenginlik, güzellik, gençlik gibi konular Fitzgerald'ın malzemesini oluşturur (1991: 11-12).

Arthur Mizener'e göre, Fitzgerald, Ginevra'ya duyduğu hislerin çoğunu, daha sonra

yazdığı *Tales of the Jazz Age* adlı öykü koleksiyonunda yer alan *Winter Dreams* (1922) adlı öyküsünün kadın kahramanı Judy Jones'ta dile getirmiştir (1972: 27). Öykü, Dexter Green, Judy Jones, golf, caddy (golf toplarını taşıyan), aşk, eğlence/dans, para/zenginlik gibi anahtar sözcükler ile şekillenmiştir. 'Düş, güzel kız, zengin adam, aşk, ihanet, hayal kırıklığı' gibi motiflerin yer aldığı öyküde, Judy Jones, çevresinde bir sürü erkeğin pervane olduğu güzel, rahat, zengin bir kızdır. Dexter Green, küçüklüğünde golf sahalarında cep harçlığını çıkarmak için kadılık yapan (golf toplarını, sopalarını toplayan) bir çocuktur. Güzel Judy dadısıyla golf oynamaya geldiğinde, onu gören Dexter Green sadece Judy Jones'a değil, onun temsil ettiği her şeye sahip olmaya şartlanır. Dexter, Judy'nin mensup olduğu sosyal çevreyi, onun sahip olduğu şeyleri öylesine şiddetle arzu eder ki, bütün hayatını, zengin Judy'nin sosyal çevresine girebilmesini sağlayacak parayı biriktirmeye adar. Yıllar sonra üniversite diplomasına ve diline dayanarak, bin dolar borç alır ve bir temizleyici firmasına ortak olur. Daha yirmi yedisine gelmeden, ülkenin en büyük temizleyici dükkanları zincirine sahip olur. Artık zengin bir erkektir. Yıllar sonra Judy'yle tekrar karşılaşır. Judy, onun küçüklüğünde golf toplarını toplarken görüp sevdiği, zenginliğinden kaynaklanan gücüne hayran olduğu kızdır.

Dexter, çalışmış çabalamış, zengin olmuş, düşlerindeki kıza kavuşacağını zannetmiştir. Oysa Judy, zamane kızları gibi uçar, paraya önem veren, ahlaken zayıf bir kızdır. Dexter ile görüşürken bir başka erkekle onu aldatır. Bir zaman sonra, Dexter başka bir kızla nişanlanmış olduğu halde yeniden Dexter'ı etkilemeyi başarır. Bir ay sonra Dexter'ı yine bir başka zengin erkekle aldatır ve onunla evlenir. Dexter, o dönemde binlerce gencin yaptığı gibi, karmaşık duygularından kurtulmak için savaşa katılır. Savaş sonrası New York'a gider, bu kentte de çok başarılı olur. Judy'nin kendisini aldatarak bir başka erkekle yaptığı evliliğinde çok mutsuz olduğunu ve artık güzel bir kadın olmadığını öğrenince çok derin bir üzüntüye düşen Dexter, Judy'yi elde etmekle

özdeşleştirdiği başarı düşünün, başarılı bir iş adamının hırslarına dönüştüğünü ve düşlerinin kurbanı olduğunu anlar.

“Gösterişli, pırıltılı insanlarla ilişki değildi onun istediği-o gösterişli, pırıltılı şeylerin kendisini istiyordu. Çoğu kez, nedenini bilmeden en iyiyi elde etmeye çalışırdı-bazen de yaşamın oluşturduğu garip retler ve yasaklarla karşılaşır.” (Winter Dreams), (Fitzgerald, 1951: 130) tümceleri, Dexter’in zengin, gösterişli, güzel Judy’yi elde etme arzusunun derinliğini, bu konuda karşılaşacağı hayal kırıklığını sezdirenen konu tümceleridir. “Yaz bitmeden önce farkına vardı, kendisi kızın çevresinde dolanan beş altı erkekten biriydi.” (1951: 136) konu tümcesi ve “Düş yok olmuştu.” (Winter Dreams), (1951: 146) sonuç tümcesi öykünün özeti niteliğindedir. Öykünün başlığı ile örtüştüğü üzere, erişilmek istenen düş gerçekleşmemiştir.

Judy, Fitzgerald’ın bütün kadın tipleri gibi, maddiyata fazlasıyla önem veren, eğlence düşkünü bir kadındır:

“Hayır sıkmadın, senden hoşlandım. Ama bugün öğleden sonra çok feci bir şey yaşadım. Sevdiğim bir adam vardı, bugün bana, durup dururken, beş parasız olduğunu söyledi. Daha önce bundan hiç söz etmemişti.

Çok mu maddiyim sence?” der.

“Belki söylemeye korkmuştur.”

Judy, “Belki de, yanlış adım attı. Bak, eğer onun yoksul olduğunu bilseydim...”

Sonra aniden kendi sözünü keser ve “Dur, işe doğru yerden başlayalım. Peki ya sen kimsin?”

“Ben hiç kimse değilim, benim işim geleceğe bağlı tasarılar.” der Dexter.

“Yoksul musun?”

Dexter dürüst bir şekilde, “hayır” der. “Sanırım kuzey-batıda benim yaşımdaykiler arasında en çok para kazanan benim. Bu kaba bir

söz ama, siz bana doğru başlamamızı söylediniz.” der.

Cevaba fazlasıyla sevinen Judy, Dexter’i öpücüklerle boğar, bir açığı doyururcasına öpücükler, istek yaratan ve hiçbir şey esirgemeyen. (Winter Dreams), (1951: 135-136)

Fitzgerald’ın birçok öyküsündeki kadınlar gibi, Judy her dilediğini, çekiciliği ve güzelliğinden kaynaklanan baskıyla elde etmeye çalışan bir kadındır. Yöntemi değişmeyen, umursamaz, yaratacağı etkiyi önceden tasarlamayan -akıl ve düşünce onun işi değildir- bir kadındır. Özürleri, ateşli enerjisiyle bezenen ve hoş görülen bir kadındır:

O ilk gece, başı Dexter’in omzuna dayalıyken, fısıldar: “Neyim var bilmiyorum. Dün gece birine aşık oldum sanıyordum, bu gece de sana aşığım...” Bu sözler Dexter’a güzel, duygusal sözlermiş gibi geldi. O anda eşsiz bir coşkuya kapılmıştı, bu duygu avucunun içindeydi, onundu. Oysa bir hafta sonra, bu duyguya başka bir açıdan bakmak zorunda kaldı. Genç kız onu arabasıyla akşamüstü bir kır yemeğine götürdü, yemekten sonra, gene kendi arabasıyla, bir başka erkekle çıkıp gitti. (Winter Dreams), (Fitzgerald, 1951: 136.)

Malcolm Cowley’in belirttiğine göre, Winter Dreams öyküsü Fitzgerald’ın hayatının ilk dönemini hatırlatmaktadır. Hayatının tam bir kopyası değildir; fakat onun para, aşk ve sosyal statüye dair ilk hislerini yansıtan bir öyküdür (Fitzgerald, 1951: 4).

Yazarın May Day öyküsündeki Edith de içki içen, bir gecede sayısız kavalie değiştiren, zamanın süs bebeklerine örnek bir kadındır:

“Başkalarının kendisini nasıl gördüğünü düşündü Edith. Çıplak omuzlarıyla kolları, kremi bir pudrayla kaplıydı. Bu gece siyah smokinler arasında süt gibi beyaz duracaktı, yumuşacıktı. Doğrusu saçları iyi yapılmıştı. Kızılımsı, gür saçları tepesinde toplanmış, briyantınle yatırılmış, bastırılmış, küstah, kıpırtılı lülelerle yanlara düşürülmüştü. Dudakları koyu kırmızı bir çizgiyle belirlenmişti;

gözbebekleri incecik, kırılabilir bir mavidendi, porselen gibiydiler.” (May Day), (1922: 983).

“Edith, balolarda boy gösteren genç kadınlara özgü bir havaya girmişti dans ettikçe, yorgundu, dalgındı, üst üste birkaç bardak içki yuvarlayınca soylu kişilerde rastlanan bir parıltı belirmişti yüzünde. İç ezgilerine dalmıştı; değişen renklerin içinde kavalıyeleri, hayal gibi gelip gidiyordu.; kendinden geçmişti, sanki günlerce önce başlamıştı balo.” (May Day), (1922: 991).

Fitzgerald, *The Adjuster* adlı kısa öyküsünde, bencil, sorumsuz, ev işlerinden nefret eden, biricik oğlunun bakımıyla ilgilenmeyip de onun ölümüne ve kocasının da sinir krizi geçirmesine neden olan kadın tipini ele almıştır. Öykü kişisi Luella Hemple da yazarın diğer birçok öyküsündeki kadınlar gibi gezmeyi, eğlenmeyi seven bir kadındır; ev işlerinin ve çocuğunun bakımını sağlayan yardımcılarını bu konularda yönlendiremeyecek kadar aciz ve zayıftır.

Fitzgerald öykülerindeki kadınlar genellikle *Winter Dreams*'teki Judy Jones, *May Day*'deki Edith Bradin, *Bernice Bobs Her Hair*'deki Marjorie Harvey, *The Great Gatsby* romandaki Daisy gibi, eğitime önem vermeyen, paraya, eğlenceye düşkün kadınlardır. Fitzgerald'ın 1919 ve 1920 yıllarında *Saturday Evening Post*'a satmaya başladığı hemen hemen bütün öyküleri, yüksek sosyetedeki gençlerin aşklarıyla ilgilidir: Zengin bir kız tarafından hakaretle reddedilmiş fakir bir genç erkek, maddi gücünü göstermeden önce, çok fazla zengin olmayan bir kız tarafından reddedilen fakir bir genç gibi.

Fitzgerald, 1920-1930 yılları arasındaki Caz Dönemi denilen süreçte son moda giyinen, hedonizmi kendine ilke edinmiş, 'flapper' adı verilen zamane kızlarını, eserlerinde yaratmış bir yazar olarak tanınmaktadır. Flapper, Caz Dönemi'nin kadınıdır. Flapper'lar, otellerde, kulüplerde ve dans salonlarında caz müziği eşliğinde charleston, black bottom, foxtrot, tango gibi dansları yapmaktan büyük zevk almışlardır.

Bir flapper'ın vücut hatları çok düzgündür; modern, dar şapkalar takar, eteğinin boyu mevsimine ve gece ya da gündüz kıyafetine göre dizle baldır arasında değişir. Kolsuz ya da uzun kollu, oyuk yakalı, bel kısmı olmayan ya da üst kısmı kısa, hafif elbiseler giyer. Püsküllü etekler, parlak renkli süveterler, eşarplar, Peter Pan yakalı buluzlar, yüksek topuklu dans ayakkabıları flapper'ın vazgeçemediği şeylerdir. Gündüz kıyafetlerinde açık gri, kahverengi ve maviler yaygın olmakla birlikte, pastel tonlar ve daha canlı renkler de giyilmektedir. Gece kıyafetlerinde gökkuşağının bütün renklerini görmek mümkündür; küçük kareli, çiçekli veya desenli emprimeler çok kullanılmaktadır. Herkesin önünde sigara içmek, aşırı diyet yapmak, dizlerini gösteren kıyafetler, katlanmış çoraplar giymek, dizlerini pudralamak ve kısa saçlı olmak flapper'ların ortak özelliğidir. İçkinin yasaklanmış olduğu bir dönem (prohibition) olmasına rağmen, flapper'lar ceplerinde ya da eteklerinin altına sakladıkları içki şişeleriyle dolaşıp içki içmişlerdir. 'Flapper'lar eski kuşağı kızdırmışlardır; zira kabul gören, geleneksel kadın davranışlarını reddetmişlerdir. Geleneksel olarak kadınların saçları hep uzun olmuştur. Oysa 'flapper'lar moderndir ve modern bir kızın saçları kısa olmalıdır. Aslında kısa saç, o dönemde geleneklere meydan okumanın sembolü haline gelmiştir. 'Flapper'lar fazla makyaj yapmışlar ve genellikle kollarını ve dizden aşağı bacaklarını açıkta bırakan rahat kıyafetler giymişlerdir. Bütün bunlar, yeni Paris modasının Amerika'daki yansımalarıdır (Virginia, 1998; Hartnett, 1991). Hartnett'in ifadesiyle, moda gevşedikçe, yeni yüzyılın yeni kadınının ahlak kuralları da gevşemiştir (Hartnett, 1991: 94).

Fitzgerald'ın bir öyküsünü okumaya başlayan okur, her zaman öykünün mutlu bir sonla biteceğinden emin değildir fakat öyküde klişeleşmiş bir şekilde göz alıcı bir sosyal çevre bulacağından emindir. Bu sosyal çevre öylesine klişeleşmiştir ki, erkekler smokin ya da frak giyerler, kadınlar ise her ne sebeple olursa olsun, çok çekici giyinmek zorundadırlar (Donaldson, 1982: 78). Fitzgerald, *Winter Dreams*'ta,

“*İncecik porselen kaplı, altın giysili bir bebek: Başındaki bantta altın, eteğinin ucunda altın, pabuçlarının sivri burnunda altın.*”

....

“*Altın kumaş hışırtısıyla bindi. Dexter kapıyı hızlıca kapattı. İşte böyle -işte tam şöyle-nice arabalara binmişti, sırtı deri kanepeye dayalı, işte böyle -dirseği kapıda- bekler durumda.*” (1951: 140)

ifadeleriyle Judy'nin kıyafetini betimlerken abartılı lüks yaşamlara dikkat çeker; Judy'nin çok fazla erkekle flört ettiğini, ahlaki kaygılarının olmadığını vurgular. Judy örneğiyle Amerikan kadının yaşam tarzındaki değişimi sezdirir. Ergin'in de vurguladığı gibi, “Fitzgerald”ın ahlak görüşünü birkaç satırla özetlemek olanaksızdır. Toplumsal değerlerin saklandığı ve korunduğu bir kuruluş olan ailenin bütünlüğündeki çözümler, ahlak bunalımlarını önleyen bir kurum olarak bilinen dinin giderek önemini yitirmesi, orta tabakanın değer yargılarına göre saptanmış, davranış biçimleri ile belirgin tabakalaşmış bir sınıf sisteminin bunu hiçe sayarak sınıf atlayan kişilerce yozlaştırılması, bütün bu olgular Fitzgerald’ın eserlerinin içeriğindedir. Fitzgerald bunların kökeninde tarihsel ve toplumsal gelişimi ile birlikte “Amerikan Düşü”nün varlığını, katkısını ve etki gücünü araştırmıştır.” (1982: 82).

4. SONUÇ

Öyküleriyle yazın dünyasında yer etmiş, aynı dönemin farklı toplumlarına mensup iki yazar Memduh Şevket Esendal (1884-1952) ve F. Scott Fitzgerald (1896-1940) benzer kaygıları öykülerinde yansıtmış yazarlardır. Her iki yazarın da değişen kadın tipini, sosyal yaşamdaki bozulmayı öykülerinde çokça ele aldıkları görülür. Her öykünün derin yapısından yazarının değer yargıları, yaşama bakış açısı ve ideolojisini çıkarmak mümkündür.

Esendal, Çehov tarzı öykü geleneğinin Türk edebiyatındaki ilk temsilcisidir. Yazar, 1920’lerden ölümüne kadar geçen sürede büyük ölçüde Çehov’un etkisinde kalmış ve durum

öyküleri yazmıştır. Çetişli’nin (2004: 96) ifade ettiği gibi, içinde yaşanan hayatın gerçekçi bir şekilde gözlenmesi, ikinci dönem öykülerini oluşturmasındaki temel bakış açısı ve hareket noktasıdır. Bir başka deyişle, yazar, dış dünyayı kendi gerçekliği içinde, ‘mimesis’e bağlı oluşturma biçiminin sunduğu imkân ve sınırlara bağlı kalarak öykülerine yansır.

Modern Amerikan yazarlarından Fitzgerald, I. Dünya Savaşı’ndan hemen sonra başlayan ve kendi ismiyle özdeşleşmiş olan Caz Dönemi’nde ortaya çıkmış, Yitik Kuşak (Lost Generation) diye anılan edebiyat akımı içinde yer almıştır. Savaş sonrası gençliğin eski geleneklere başkaldırısının sembolü haline gelen, eğlenme adına çılgınca dans etmeleri, sorumsuzca yaşayışları, manevi değerlerden koparak maddenin esiri olmaları, giyim kuşamlarındaki değişiklikler Fitzgerald’ın en çok ele aldığı konulardır.

Esendal, eğitime önem veren, yurt dışı görevleri sırasında kendi kendine Fransızca, Rusça, Farsça öğrenmiş, çocuklarını mektuplarıyla eğitmiş bir babadır. *Kızımız* öyküsünde bireyin okuması, kendini yetiştirmesi gerektiğini vurgularken okumanın öneminden habersiz kadın tipini ele alır. Abla öykü kişisinin gençliği ile şimdisini karşılaştırır; kadının değişen dünya görüşünü, yaşam biçimindeki bozulmaları ifade eder. Gençliğinde geleneksel kadın tipine uygun, evinin işlerini yapan, sigaradan nefret eden abla artık ev işi yapmayan, kızına da yaptırmayan, sigara içen, gece geç vakitlere kadar kumar oynayan bir kadındır. Kızı da annesi gibi, hayatı aşırı makyaj yapıp, süslenip sinemaya gitmek, gece geç vakitlere kadar eşiyile danslı eğlencelere katılmaktan ibaret gören bir kızıdır. Eşinin okumasına, kendini yetiştirmesine engel olarak ona zarar verir.

Kadın karakterleri merkeze alarak, kadınları olay örgüsüne yön veren bir çerçevede çizerek taklidi bir batılılaşmayı ve bunun sonucunda ortaya çıkan yozlaşmayı anlattığı bu öyküsünde, batılılaşmayı eğlence, moda, dans, kumar, ev işlerini yapmama, kendini yetiştirmeme, geleneklere baş kaldırma ile

örtüştüren kadınlarımızın aslında yanıldıklarını dile getirir.

Fitzgerald öykülerindeki kadınlar da eğitime önem vermeyen, paraya, eğlenceye düşkün, bencil, sorumsuz, ev işlerinden nefret eden kadınlardır. *Winter Dreams*'ta Judy Jones zengin erkekleri peşinde koşturan, aynı zamanda birkaç erkekle sevgili olabilen bir kadındır. *May Day*'de Edith içki içen, bir gecede sayısız kavalyle değiştiren, dans etmekten yorgun düşen, zamanın süs bebeklerinden bir flapper'dır. Fitzgerald'ın birçok öyküsünde vurgulandığı gibi, flapper'ların peşinden koşan, onlara kur yapan erkekler philosopher diye adlandırılırlar. Genellikle üniversite eğitimi için batıya giderler; 'altın kızı', 'düş kızı'ni elde etmek için zengin olma yolunda büyük mücadele veririler. *The Adjuster*'da, Luella Hemple, *Winter Dreams*'ta Judy Jones, *May Day*'de Edith Bradin, *Bernice Bobs Her Hair*'de Marjorie Harvey gibi bütün kadınlar, gezmeyi, eğlenmeyi seven, çok makyaj yaptıkları vurgulanan, sadakatsiz ve hepsi birlikte oldukları erkelere zarar vermiş kadınlardır.

Bu kadınlar çoğunlukla materyalizme duydukları derin arzu yüzünden, kendilerine lüks ve eğlence dolu bir yaşam sağlayacak kocayı elde etmekle eş değer saydıkları Amerikan Düşü'ne sarılmış zayıf kadınlardır. Toplumda yerleşmiş olan davranış özelliklerine isyan ederek aynı anda birden fazla erkekle flört edebilen, sigara ve içki içen, caz müziği eşliğinde dans etmekten büyük bir zevk duyan bu kadınlarla, onlara kavalyselik eden, erkekler için en güzel kadına, paraya ve üne sahip olma ile eş değer kabul edilen Amerikan Düşü'nün peşine düşmüş erkeklerin, bu üst tabakadan insanların aşk öykülerini anlatırken, yazar Amerikan toplumunun ardından koştuğu Amerikan Düşü'nün gerçekte bir yanılgı, bir aldatmacadan başka bir şey olmadığını, bu düşün ardında koşan insanların sonunda mutlaka büyük bir düş kırıklığı yaşadıklarını anlatmaya çalışmış; Amerikan toplumunda meydana gelen bu bozulmuşluğu, sert ve sofu hükümler veren bir ahlakçı, bir vaiz gibi gerçekçi bir şekilde dile getirmiştir.

KAYNAKÇA

- [1] Çetişli İ. Batı Edebiyatında Edebi Akımlar. Akçağ Yay. Ankara, 2012.
- [2] Çetişli, İ. Memduh Şevket Esenal. Akçağ Yay., Ankara, 2004.
- [3] Donaldson S. "Money and Marriage in Fitzgerald's Stories", Jackson R. Bryer, The Short Stories of F. Scott Fitzgerald New Approaches in Criticism, The University of Wisconsin Press, 1982.
- [4] Erden A. "Çağdaş Türk Öyküsünde Deneysellik, Yaratıcılık, Yeni Arayışlar ve Yönelimler". Adam Öykü, S. 35, Temmuz-Ağustos, 2001.
- [5] Ergin, S. F. Scott Fitzgerald'ın İki Amerikalı Yazarın Eserlerinde "Doğu" ve "Orta Batı" ikilemi. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 6. 1982.
- [6] Esenal M. Ş. Mendil Altında. Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2012.
- [7] Fitzgerald F. S. The Jazz Age. New Direction Bibelot, New York, 1996.
- [8] Fitzgerald F. S. Tales of the Jazz Age. New York: Charles Scribner's Sons, 1922.
- [9] Fitzgerald F. S. The Stories of F. Scott Fitzgerald: A Selection of 28 Stories with an Introduction by Malcolm Cowley. Charles Scribner's Sons, New York, 1951.
- [10] İleri S. "Çağdaş Öykücülüğümüze Kısa Bir Bakış Türk Öykücülüğünün Genel Çizgileri". Türk Dili Dergisi. Türk Öykücülüğü Özel Sayısı, (1975).
- [11] Esenal, M. Ş. Otlakçı Hikâyeler I. Bilgi Yay., Ankara, 2010.
- [12] Hartnett K. S. Zelda Fitzgerald and the Failure of the American Dream for Women. Peter Long, New York, 1991.
- [13] Hook A. Modern Fiction, F. Scott Fitzgerald. Great Britain, 1972.
- [14] Mangum B. A Fortune Yet Money in the Art of F. Scott Fitzgerald's Short Stories.

Garland Publishing, Inc. New York & London, 1991.

[15] Mizener Arthur, (1972), *Scott Fitzgerald*, Great Britain.

[16] Our American Century, Jazz Age, The 20s. Alexandria Virginia: Time Life Books, New York, 1998.

[17] Pickering J. Çev. Ümare Yazar, “Zaman ve Kısa Hikâye”. Hece Öykü. Yıl 1, Haziran-Temmuz, 2004.

[17] Pearce R. (Ed.) The Sayings of F. Scott Fitzgerald. London, 1995.